

Received 19.01.2023	Review	JOTS
Accepted 04.02.2023		8/1
Published 23.02.2024		2024: 203-208

**Alan, S. Budist Uygur Metinlerinde ‘Savaş Aletleri’,
Tematik ve Dilsel İnceleme. Çanakkale: Paradigma
Akademi Yayınları, 2023, ss. 230. ISBN: 978-625-6822-42-9.**

OktaY DERE*

(Ankara/Turkey)

E-mail: oktaydere@gmail.com

Uygurlar var oldukları süre boyunca çeşitli inanç sistemlerini benimsemiştir. Uygurların benimsediği inanç sistemlerinden birisi de Budizm’dir. Budizm, MÖ VI. Yüzyılda, Hindistan’da ortaya çıkan dinî ve felsefi bir inanç sistemidir. Budizm, daha sonra Hindistan dışına çıkarak çeşitli coğrafyalarda yayılmıştır. Orta Asya, Budizm’in yayıldığı coğrafyalardan biridir. Orta Asya’da yayılan Budizm, çeşitli etnik gruplar sayesinde Uygurlara da ulaşmıştır. Uygurların Budizm ile ne zaman tanıştığı konusu hâlâ aydınlatılamamış olsa da Uygurlar bu inanç sisteminin esaslarını benimsemiş ve Budist metinleri kendi dillerine tercüme etmiştir. Uygurların tercüme ettiği Budist metinler; sutralar, vinayalar, abhidarmalar, biyografik metinler ve Tantrik metinler vb. olarak sıralanabilir. Günümüze kadar bu eserler üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, tasnif, neşir, söz varlığı, terminoloji vb. çalışmalardır. Tanıtımı yapılacak olan eser de Budist Uygur metinlerindeki silah terminolojisini konu alan bir çalışmadır. Daha önce Türk silah terminolojisi ile ilgili yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla belirli bir eser veya dönem içerisindeki silah terminolojisini ya da ilgili terminoloji içerisindeki bir veya birkaç terimi ele alan çalışmalardır.

* ORCID ID: 0000-0002-0666-0267.

Budist Uygur metinlerindeki silah terminolojisiyle ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ise ilgili terminoloji içerisindeki kimi terimleri ele alan müstakil çalışmalardır. Tanıtımı yapılacak olan çalışma Budist Uygur metinlerindeki silah terminolojisini bütüncül bir şekilde ele alan ilk çalışmadır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın Giriş (s. 1-6) bölümü *Çalışmanın Konusu, Çalışmanın Özgün Değeri, Çalışmanın Yöntemi* şeklindeki alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde çalışmanın içeriği, alanında öncül bir çalışma olması, tercih edilen transkripsiyon sistemi, inceleme ve dizin kısmında kullanılan yöntemler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü (s. 7-15) *Budist Düşünce Sisteminde Ritüel Objeleri 'Savaş Aletleri'* isimli bölümdür. Bu bölümde Budist ibadet kavramı ve gelişimi, Budist sanatın değişimi, ritüeller, ritüellerin arka planı, ritüelde kullanılan nesnelere ve son olarak da ikonografide herhangi bir silah ile sembolleştirilen bazı Budist varlıklar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ikinci ve ana bölümü (s. 17-173) *Budist Uygur Metinlerinde 'Savaş Aletleri'* isimli bölümdür. Bu bölümün alt başlıkları Atıcı Silahlar (s. 21-26), Delici Silahlar (s. 26-62), Kesici Silahlar (s. 62-99), Savunma Silahları (s. 99-113), Vurucu Silahlar (s. 113-150), Sembolik Silahlar (s. 150-173) şeklindedir.

Bu bölümde Budist Uygur metinlerinde tanımlanan terimler dilsel ve tematik incelemeye tabi tutulmuştur. İnceleme yapılırken ilk olarak çeşitli çalışmalar ve terminoloji sözlüklerinden hareketle terim hakkında bilgi verilmiştir. Örneğin, *bhiṇḍipāla* terimi hakkındaki açıklama (s. 56-57) şu şekildedir:

Sanskritçede *bhiṇḍipāla*, *Bhaivara*, *Nandiśa*, *Nirṛti* vb. sembolize eden ve elle veya bir tüpten atılan kısa bir cirit veya ok anlamına gelir (Stutley, 2019: 22a; Beer, 1999: 282). *Brahmāṇḍapurāṇa*'ya göre *bhiṇḍipāla*, *Daityalar* tarafından *Lalitā*'ya karşı kullanılan çeşitli silahlardan biridir (Wisdom Library, 'bhiṇḍipāla' maddesi). Bükülmüş, geniş başlı kavisli bir gövdeye sahip olan *bhiṇḍipāla* bir kol uzunluğundadır ve dairesel kısmı bir karpis çapındadır. Üç kez döndürerek ve sol ayağı öne koyarak serbest bırakılır. Bundan, *Bhita* kazılarında veya Roma savaş alanlarında bulunanlara benzer taş veya metal mermiler fırlatan bir sapan veya mermi fırlatıcı benzeri bir cihaz olduğu söylenebilir (*Manasataramgini*, weapons in *Rāmāyaṇa*).

Terim hakkında bilgi verildikten sonra, dil incelemesi adı altında terimin Eski Uygurcadaki ve çeşitli dillerdeki şekilleri yahut anlam olarak eşdeğerleri ve varsa tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri verilmiş ve ardından Eski Uygurcadaki terimle ilgili çeşitli araştırmacıların görüşleri aktarılmıştır. Söz konusu terim yabancı kökenli ise terimin Eski Uygurcaya nasıl aktarıldığına ilişkin bilgi kimi zaman dil incelemesinden hemen önce kimi zaman da dil incelemesi altında verilmiştir. Çalışmadaki örnek bir dil incelemesi (s. 80) şu şekildedir:

26 Uyg. navskart-navaskart ‘kasap bıçağı; Tantrik Budizm’de ritüel bıçağı’ (Wilkins, 2021a: 487) = Skr. nirvāsakartari (Kara ve Zieme 1976: 50), *nirvāsakartika (Wilkins, 2021a: 487) = Çin. tú dāo (Giles, 1912: 12129; Chinese English Pinyin Dictionary, ‘knife’ maddesi) = Tib. (...)=Mo.*gadasun (Lessing, 2017:1293).

Terim hakkındaki tematik ve dilsel inceleme tamamlandıktan sonra tanıklar adı altında terimin tanıklandığı Eski Uygurca metinlerden terimin geçtiği bağlam ve çevirisi verilmiştir. Örnek bir tanıqlama (s. 83) şu şekildedir:

- (1) ... ulug bedük érpeklerin öñi öñi irpeyürler ... “... büyük kesici aletlerle parça parça keserler.” (DKPAM 678-679, 2016: 82, 235).
- (2) ... amaraları ulug bedük érpeklerin eñinlerinte yüde etözleri örtlüg yalınlig bı biçek yoga kelirler ... “... bazıları büyük ve iri husyelerini omuzlarına yükleyip vücutları üzerine alevli bıçaklar yığarak gelirler.” (Maytrisimit 74/1-4, 2019: 138, 246).

Çalışmada tanıqlama yapılan Budist Uygur metinlerinin bir listesi bulunmamaktadır. Bu sebeple Budist Uygur metinlerinin ne kadarından tanıqlama yapıldığı net olarak bilinmemektedir. Çalışmada söz konusu terminolojiyi tespit etmek adına pek çok Budist Uygur metni taranmıştır. Hatta bazı metinlerin farklı neşirleri de taranmıştır. Çünkü Eski Uygurca metinlerin pek çoğu fiziksel açıdan hasarlı durumdadır. Metinlerdeki bu fiziki hasar sebebiyle metin üzerine yapılan okuma ve anlamlandırma güçleşmektedir. Dolayısıyla terminoloji çalışmalarında bir metnin farklı neşirlerinin taranması, söz konusu metindeki terimlerin eksiksiz tespiti için son derece önemli ve gereklidir. Çünkü tespit edilmek istenen terim metnin hasarlı bir kısmında geçiyor olabilir ve metni neşreden neşirlerden biri hasarlı kısım üzerinde bir düzeltiye ihtiyaç duymazken diğeri metin tamiri yoluyla hasarlı kısımdaki sözcüğü okumuş olabilir. Burada tanıtılan çalışma bu yöntemi kullanması bakımından dikkat çekmektedir. Ancak çalışmada bu yöntem kullanılırken

standart bir yol izlenmemesi karışıklığa yol açmaktadır. Bu karışıklık örnek verilecek olursa s. 34'te 'çivi' anlamına gelen *talğok* teriminin tanıklandığı Budist Uygur metinleri sıralanırken dört örnek verilmiştir. Bu dört örnekten ilk üçü aşağıdaki gibidir:

(1) ...tözün oglum bo braman bahşınıñ y(a)rılığın terkin beş yüz temir talğoklarıñ anutgıl ... “Soylu oğlum! Bu üstadın emrine hemen beş yüz demir çivi hazırla!” (DKPAM 4336-4338, 2016: 211, 279).

(2) ...bo braman bahşınıñ y(a)rılığın t(e)rkin t(e)rkin beş yüz temir talğoklarıñ anutgıl. “Bu üstadın emrine hemen beş yüz demir çivi hazırla!” (BT XXXVII 8505-8507, 2016: 674, 675).

(3) ...bo braman bahşınıñ y(a)rılığın t(e)rkin biş yüz temir talğoklarıñ anutgıl “Bu Brahman öğretmenin emirlerine göre, acele et ve beş yüz demir çivi yap.” (Uigurica III 47, 8-10, Müller, 1992: 47).

Örneklerden anlaşılacağı üzere üç örnek de aynı metnin aynı satırlarına yani *Daśakarmapathāvadānamālā* adlı eserin Mainz 776 kodlu fragmanının 8-10. satırlarına aittir. Ancak çalışmada aynı metnin farklı neşirlerinin bu şekilde sıralanması okuyucu tarafından üç örneğin de farklı bir metin gibi algılanmasına yol açmaktadır. Ayrıca söz konusu metnin farklı neşirlerinin bu şekilde sıralanmasını gerektirecek bir durum da söz konusu değildir. Çünkü *talğok* teriminin tanıklandığı fragmanda terimin geçtiği kısım hasarsızdır. Dolayısıyla her üç neşirde de terimin okunması için bir metin tamiri yapılmamıştır. Ayrıca terim her üç neşirde de 'çivi' şeklinde anlamlandırılmıştır. Söz konusu karışıklığın çalışmada birkaç örneği daha bulunmaktadır.

Çalışmada tanıqlama yapılan metinler incelenirken yukarıda bahsedilen karışıklığın yanında tanıqlama yapılan üç metnin Budist bir metin olmadığı anlaşılmıştır. Bu üç metin şunlardır:

1. s. 44'te *kazgok* teriminin tanıklandığı metinler arasında Eski Türk Şiiri isimli eserde neşredilen, oradan alıntılanan bir metin de bulunmaktadır. Metin kitapta “Ölüm Tasviri” ismiyle 5. metin olarak neşredilmiştir. Eserde de bahsedildiği gibi söz konusu metin Mani muhitine ait olup daha önce *Türkische Manichaica II*'de neşredilmiştir (Arat, 1991: 22). Dolayısıyla bu metin Budist değil Manihaist bir metindir.

2. s. 134'te *berge* teriminin tanıklandığı metinler arasında yine *Eski Türk Şiiri*'nden alıntılanan bir metin bulunmaktadır. Metin bahsedilen eserde

“Atasözleri” ismiyle 34. metin olarak neşredilmiştir. Aslında bu metin tek bir metin parçası olmayıp bir tıp kitabının boş kalan sayfalarına ve bir şiir mecmuasının boş kalan bir kısmına yazılmış on dört atasözünün bir araya getirilerek neşredilmiş halidir (Arat, 1991: 272). Çalışmada *berge* teriminin tanıklandığı metin bu ön dört atasözünden beşincidir. Bu atasözlerinden sadece bir tanesi Budist içeriklidir. O da ikinci atasözüdür. Dolayısıyla tanıklama yapılan atasözü yani metin Budist çevreye ait değildir.

3. s. 121 ve 135’te ilgili terimlerin tanıklandığı metinler arasında bir vasiyetname metni bulunmaktadır. Metinde çeşitli eşya, hayvan ve arazilerin pay edilmesi ve vasiyetnameye uymayan tarafa uygulanacak ceza hakkında bilgi verilmektedir (Radloff, 1928: 94-97, 232). Bu metin, sivil bir metin olup herhangi bir dine ait bir unsur barındırmamaktadır. Bu sebeple bu metin de Budist çevreye ait değildir.

Budist Uygur metinlerinin sayısı oldukça fazladır. Dolayısıyla ilgili terminolojinin tespiti yapılırken araya farklı metinlerin de karışması gayet normaldir. Ancak yukarıda bahsedilen üç metin, Budist bir metin olmaması sebebiyle çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu sebeple söz konusu metinler çalışmadan çıkarılmalıdır.

Çalışmanın *Budist Uygur Metinlerinde ‘Savaş Aletleri’* isimli ana bölümünden sonra Sonuç (s. 175-181), Kaynaklar ve Eser Kısaltmaları (s. 183-205) ve Dizinler (s. 207-230) bölümleri gelmektedir. Çalışmanın Sonuç bölümünde ilk olarak çalışmada incelenen terimlerin işlevleri ve oluşumları hakkında bir değerlendirilme yapılmış ardından Birebir Türkçe Çevirinin Ürünü Terimler ve Ödünçleme İlişkilerinin Ürünü Yabancı Terimler başlıkları altında çalışmada incelenen terimler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Çalışmanın Dizin bölümünde Eski Uygurca, Sanskritçe, Çince, Tibetçe, Moğolca, Soğdça ve Toharca olmak üzere yedi farklı dizin oluşturulmuştur.

Sümeýra Alan’ın bu çalışması Budist Uygur metinlerindeki silah terminolojisini bütüncül bir şekilde ele alan ilk çalışma olması sebebiyle değerlidir. Dolayısıyla bu çalışma Eski Uygurca ve Türk silah terminolojisi çalışmalarına oldukça fayda sağlayacaktır. Bu vesileyle yazarı tebrik eder ve aynı titizlikle daha nice eserler beklediğimizi de bildirmek isteriz.

Kaynakça

Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Radloff, W. (1928). *Uigurische Sprachdenkmäler*. Leningrad: Verlag der Akademie der Wissenschaften der USSR.